

В статье раскрыты педагогические идеи К.Д. Ушинского о роли и значении учителя в процессе формирования личности ребенка, осуществлен анализ взглядов выдающегося педагога на сущность качеств, которыми должен обладать учитель начальной школы для успешного осуществления профессионально-педагогической деятельности.

Ключевые слова: личность, учитель, учебно-воспитательный процесс, педагогическая деятельность, подготовка учителя.

The article presents K.D.Ushynskiy's pedagogical ideas of the teacher's role and importance in the process of development of the child's personality, analyzes outstanding teacher's views on the essence of qualities that an elementary school teacher should have for the successful implementation of vocational and educational activities.

Key words: personality, teacher, educational process, teaching activities, training of teacher.

Кравчук А.В.,

*старший викладач кафедри методики та психології
дошкільної і початкової освіти
Інституту післядипломної педагогічної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка*

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДИТИНИ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ К.Д. УШИНСЬКОГО

У статті здійснено теоретичний аналіз системи К.Д. Ушинського з проблеми морального виховання дитини. Спираючись на результати дослідження, автор доходить висновку про те, що моральне виховання посідає головне місце в педагогіці К.Д. Ушинського, а сам педагог постає як великий реформатор, ідеї якого є актуальними й сьогодні.

Ключові слова: моральне виховання, виховні дії, психологічні механізми, моральні почуття, корисні звички, дитина.

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Зміни, які відбуваються в умовах трансформації українського суспільства, зумовлюють необхідність розв'язання не лише політичних, економічних, екологічних проблем, а й протиріч соціалізації підрастаю-

чого покоління. Духовність, інтелігентність, освіченість, наявність відповідних моральних та етичних знань, навичок та звичок етичної поведінки дедалі більше актуалізуються як суспільно значущі. Теоретичне обґрунтування нової парадигми формування моральних пріоритетів відбувається на межі сучасних знань із галузей багатьох наук і напрямів, а саме: психології, педагогіки, акмеології, аксіології, синергетики. Проте сучасне завжди пов'язане з минулим, створювати нове можливо лише на основі засвоєння певної спадщини минулих століть. Кожне наступне покоління починає свою діяльність на здобутках, які воно отримує від попередніх поколінь. Тому багатоаспектний пошук основоположних підходів до нової стратегії процесу морального становлення особистості неможливо уявити без урахування думок і поглядів педагогів-класиків, без їхньої багатой наукової спадщини.

Мета дослідження: здійснити теоретичний аналіз ідей К.Д. Ушинського з проблеми морального виховання дитини.

Виклад основного матеріалу. Серед педагогів ХІХ ст. К.Д. Ушинський найбільш повно і яскраво схарактеризував перетворюючу роль морального виховання в розвитку особистості. Зокрема, він зазначав, що «моральний вплив становить головне завдання виховання і є значно важливішим, ніж розвиток розуму взагалі, наповнення голови знаннями і роз'яснення кожному його особистих інтересів» [5, 58]. К.Д. Ушинський уважав, що без морального розвитку людини все фактичне пізнання, зокрема математичні чи мікроскопічні дослідження, не несуть користі, а можуть призвести навіть до шкоди самій людині та її оточенню. Освіта й інтелектуальна підготовка, відірвана від морального виховання, часто породжує «освічене дикунство». А освічений дикун у сто разів страшніший від неосвіченого. Метою виховання має бути виховання моральної людини, корисного члена суспільства.

Моральне виховання, на думку Костянтина Ушинського, має розвивати в дитині гуманність, чесність і правдивість, працьовитість, дисциплінованість і почуття відповідальності, почуття власної гідності, яке поєднується із скромністю. Виховання також має розвинути у дитини твердий характер і волю, стійкість, почуття обов'язку. На основі даних вікової та педагогічної психології К.Д. Ушинський сформулював низку важливих положень з питань морального становлення особистості, здійснив важливу спробу по-

яснити психологічні механізми формування моральності дитини. Їх він убачав у прагненні підростаючої особистості до вдосконалення, яке вважав природженим. Проте цей компонент згаданого механізму хоч і є необхідним, але не єдиним. Оскільки неможливо так ізолювати виховання, щоб життя, яке оточує його з усіх сторін, не мало на нього впливу, воно постійно буде вносити свої переконання і в учителів, і в учнів [5, 244–245], «із прагнення до вдосконалення у дитини можуть зрости як позитивні, так і негативні моральні якості. І тут усе залежить від змісту ідеалу вдосконалення як мети, до якої йде конкретна особистість, від ступеня розвитку в дитини прагнення боротися зі злом» [1, 16–18].

Як проникливий педагог і психолог Костянтин Дмитрович застерігає, що одного розуму й одних пізнань ще недостатньо для укорінення в нас того морального почуття, того суспільного цементу, який іноді згідно з розумом, а часто і в супереч йому об'єднує людей у чесне, дружнє суспільство [6, 32]. Адже, як справедливо зазначає педагог, «добре міркувати про чесноти не означає ще бути добродішним; бути справедливим у думках – не значить ще бути справедливим на ділі» [6, 323]. З огляду на це сучасна освіта і початкова зокрема, поряд із когнітивним розвитком дитини має орієнтуватися на прилучення її до суспільно значущих цінностей, розвиток емоційно-вольової сфери, вироблення афективних стереотипів, на основі яких будується поведінка індивіда, його взаємостосунки з іншими людьми. Найважливішою психологічною умовою передачі значущих цінностей школярам є пробудження в них адекватних емоційних почуттів, переживань. К.Д. Ушинський стверджує, що наші почуття відображають «найбільш чітко і правильно» наше ставлення до світу, тому «виховання і життя, викликаючи все частіше з душі нашої те чи інше почуття, те чи інше вроджене їй прагнення, роблять їх керівниками наших думок і наших справ» [6, 37].

У класифікації почуттів педагог надавав перевагу моральним, бо саме вони, на його думку, найбільш повно відображають етичну сутність свідомості та самосвідомості людини. Моральні почуття, які Ушинський називає почуттями громадськості, живуть в кожному з нас поряд із почуттям особистості, егоїзму. Всі вони, ніби мікроскопічні зародки, народжуються разом з людиною. Щоб вирости й зміцніти, моральне почуття – благородна і ніжна рослина душі

людської – вимагає великого догляду і нагляду. У той же час почуття особистості, егоїзму, як і будь-який бур'ян, не вимагає для свого зростання ні догляду, ні нагляду. Не спини його вчасно – і воно скоро пригнітить усі кращі, найніжніші рослини [4, 327–332].

У моральному вихованні К.Д. Ушинський важливого значення надавав формуванню у дітей звичок і навіть встановив цікаву закономірність у справі їх виховання: чим молодша людина, тим швидше засвоюється або викорінюється звичка. І, навпаки, чим старішою є звичка, тим важче її викоринити. Щоб сформувати у дітей корисні звички Костянтин Дмитрович радив: багаторазово повторювати потрібну дію; робити це не поспішаючи, оскільки закріплення відразу багатьох звичок веде до заглушення одного навіку іншим; якомога частіше застосовувати здобуті цінні звички. У цьому випадку педагогічне правило має бути таким: краще менше вимог, але більше уваги до їх виконання. Разом з тим він зазначав, що на формування у дитини звичок значний вплив має приклад життя і поведінки дорослих. А оскільки дитині психологічно важко пристосовуватися до вимог, кількість яких перевищує резерви пам'яті, уваги, мислення, то застерігав від багаточисленності педагогів у класі та їх частой зміни.

Якими ж мають бути виховні дії, які б сприяли викориненню шкідливих звичок у дітей? К.Д. Ушинський був переконаний, що для вирішення цієї проблеми доцільно: передбачати і відволікати дитину від дій, які йдуть від шкідливої звички; водночас спрямовуючи їхню діяльність у інший бік. Якщо хочемо досягти успіху, ці засоби мають застосовуватися одночасно, в комплексі. Суттєвим моментом, на який звертає увагу К.Д. Ушинський, є такий: при викориненні у дитини поганої звички перш за все треба з'ясувати, чому вона з'явилася. Педагог повинен виходити з того, що потрібно усувати причини виникнення шкідливої звички, а не її наслідки.

У моральному становленні особистості Костянтин Дмитрович високо цінував потенціал рідного слова. Недарма він називає рідну мову «дивовижним педагогом», оскільки вона «не тільки вчить багато чому, а й вчить напрочуд легко» [2, 211]. К. Ушинський був переконаним, що саме через ці важливі чинники у дитини формується мислення, виробляються елементи наукового світогляду, моральні уявлення та поняття, стає можливим самоосвіта і самовиховання.

Моральне виховання, на думку К.Д. Ушинського, має бути нерозривно пов'язане з розумовим і трудовим вихованням дітей. Педагог зазначає, що «саме виховання, якщо воно бажає щастя людині, повинно виховувати її не для щастя, а готувати до праці життя. Виховання має розвивати в людині звичку і любов до праці; воно повинно дати їй можливість відшукати для себе працю в житті» [6, 8–26]. Костянтин Дмитрович стверджував, що дитина полюбить працю, якщо у неї будуть сформовані правильні уявлення про роль праці у житті людини. У зв'язку з цим він зауважує, що «сила праці має служити джерелом людського достоїнства, разом з тим моральності і щастя» [3, 176].

Висновки. Отже, ідеї К.Д. Ушинського щодо морального виховання хоча і є актуальними для сучасної школи, але не використовуються нею повною мірою. У зв'язку з цим вважаємо, що для педагогів та дослідників доречним буде нове прочитання праць Ушинського, зокрема з вищеназваної проблеми.

Джерела

1. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / О.В. Скрипченко, Л.В. Огороднійчук та ін. – К. : Просвіта, 2001. – 416 с.
2. История педагогики в России : хрестом. / сост. С.Ф. Егоров. – М. : Академия, 1999. – 602 с.
3. История педагогики. Часть I. От зарождения воспитания в первобытном обществе до середины XVII в. : учеб. пособ. для пед. ун-тов / под ред. академика РАО А.И. Пискунова. – М. : ТЦ «Сфера», 1997. – 192 с.
4. Ушинский К.Д. Избранные педагогические сочинения [Текст] : в 2 т. / К.Д. Ушинский ; ред. В.Я. Струминский. – М. : Учпедгиз, 1953. – Т. 1. Вопросы воспитания. – 638 с.
5. Ушинский К.Д. Педагогические сочинения [Текст] : в 6 т. / К.Д. Ушинский ; сост. С.Ф. Егоров. – М. : Педагогика, 1988. – Т. 1 – 414 с.
6. Ушинский К.Д. Педагогические сочинения [Текст] : в 6 т. / К.Д. Ушинский ; сост. С.Ф. Егоров. – М. : Педагогика, 1988. – Т. 2. – 492 с.

В статье осуществлен теоретический анализ системы морального воспитания ребенка К.Д. Ушинского. Моральное воспитание занимает главное место в педагогике К.Д. Ушинского, а сам педагог выступает как великий реформатор, идеи которого актуальны и сегодня.

Ключевые слова: моральное воспитание, воспитательные действия, психологические механизмы, нравственные чувства, полезные привычки, ребенок.

In the article the autor makes a theoretical analysis of a system of moral education of a child by K.D. Ushynskiy. Moral education takes the main place in the pedagogics of K.D. Ushynskiy, and the teacher acts as a great reformer whose ideas are essential even today.

Key words: moral education, educational activities, psychological mechanisms, moral feelings, healthy habits, child.

УДК 371.32

Кучеренко А.І.,

докторант Херсонського державного університету,
кандидат педагогічних наук, доцент

К. УШИНСЬКИЙ – ФУНДАТОР АНТРОПОЦЕНТРИЧНОЇ КЛАСНО-УРОЧНОЇ СИСТЕМИ РІДНОМОВНОГО НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ

У статті визначено роль К. Ушинського у становленні класно-урочної системи в Україні, обґрунтовано та схарактеризовано філософсько-методологічні особливості антропоцентричної основи мовної освіти, закладеної вченим-педагогом; окреслено дидактичні ідеї К. Ушинського, суголосні з концепціями сучасної освіти в аспекті розвитку ключової компетентності «уміння навчатися».

Ключові слова: К. Ушинський, філософсько-методологічні ідеї К. Ушинського, антропологічна основа мовної освіти, ключова компетентність «уміння навчатися».

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Концептуальні ідеї і погляди видатного мислителя, гуманіста і педагога ХІХ ст. Костянтина Ушинського відіграли значну роль у становленні системи освіти, яку вчений вважав стрижнем становлення особистості як члена соціуму, основною умовою розвитку здатності людини до соціокультурної самореалізації. Тому його самого, без сумніву, можна вважати засновником вітчизняної та світової освітньої думки, у сфері пріоритетів якої центральний вектор перемістився з матеріальної сторони на духовні фактори людини, яка живе в гуманному суспільстві.

Питання загальної освіти і теоретико-методичні питання педагогіки та лінгводидактики актуалізуються в Україні з другої поло-